

A. A. ŽDANOV

**DISKUSSIONIL
PEETUD KÕNE**

**G. F. ALEKSANDROVI RAAMATU
«LÄÄNE-EUROOPA FILOSOOFIA
AJALUGU» PUHUL**

24. juunil 1947. a.

*Tartu Riikliku Ülikooli
Nikolai-Leninimäe raamatukogu*

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

Rsd. 145148

A-75039

A. A. ŽDANOV

DISKUSSIONIL PEETUD KÕNE

G. F. ALEKSANDROVI RAAMATU
«LÄÄNE-EUROOPA FILOSOOFIA
AJALUGU» PUHUL

24. juunil 1947. a.

6/985

Vene Riikliku Ülikooli
Marksismi-Leninismi Katedra

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1952

Originaali tiitel:

А. А. Жданов. Выступление на дискуссии по книге
Г. Ф. Александрова «История западно-европейской
философии» 24 июня 1947 г.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Seltsimehed! Diskussioon sm. Aleksandrovi raamatu kohta ei piirdunud arutletava teema raamidega. Ta hargnes sügavuti ja laiuti, seades üles ka filosoofia rinde olukorra üldisemaid küsimusi. Diskussioon muutus omalaadi üleliiduliseks konverentsiks teadusliku filosoofilise töö seisukorra küsimuste kohta. See on muidugi täiesti loomulik ja seaduspärane. Filosoofia ajaloo õpiku loomine, esimese marksistliku õpiku sel alal, kujutab endast määratu teadusliku ja poliitilise tähtsusega ülesannet. Seepärast pole juhuslik see tähelepanu, mida sellele küsimusele on omistanud Keskkomitee, organiseerides käesoleva diskussiooni.

Välja töötada hea filosoofia ajaloo õpik — see tähendab relvastada meie intelligents, meie kaadrid, meie noorsugu uue võimsa ideoloogilise relvaga ja ühtlasi astuda suur samm edasi marksistlik-leninliku filosoofia arenemisteel. Seepärast on mõistetav see suur nõudlikkus õpiku suhtes, mis siin on esitatud. Diskussiooni raamide laienemine osutus seepärast ainult kasulikuks. Kahtlemata kujunevad tema tulemused suurteks, seda enam, et siin on puudutatud mitte ainult õpiku hindamisega seotud küsimusi, vaid ka filosoofilise töö laiemaid probleeme.

Ma luban enesele puudutada mõlemaid teemasid. Ma olen kaugel vaidluste resümeeerimise mõttest — see on raamatu autori ülesanne — ja esinen vaidluste korras.

Palun ette vabandust selle eest, et kasutan tsitaate, kuigi sm. Baskin kõiki meid igati hoiatas selle eest. Muidugi, temal, vanal filosoofilisel merehundil, on kerge künda filosoofiameresid ja -ookeane ilma navigatsioonih

seadisteta, silmnäolt, taibu järgi, nagu ütlevad meremehed. (Naer.) Kuid olgu lubatav mulle, filosoofilisele jungale, kes esmakordselt astub filosoofialaeva kõikuvale laele raske tormi ajal, kasutada tsitaate teatud orientiirina, mis ei lase õigest kursist kõrvale kalduda. (Naer, kiiduavaldused.)

Siirdun märkustele õpiku kohta.

SM. ALEKSANDROVI RAAMATU PUUDUSED

Ma arvan, et filosoofia ajaloo õpikult me oleme õigustatud nõudma kinnipidamist järgmistest tingimustest, mis minu arvates on elementaarsed.

Esiteks on vajalik, et õpikus oleks täpselt määratletud filosoofia ajaloo kui teaduse aine.

Teiseks, et õpik oleks teaduslik, s. t. rajaneks dialektilise ja ajaloolise materialismi kaasaegsete saavutuste põhialusele.

Kolmandaks on vajalik, et filosoofia ajaloo esitus ei oleks mitte skolastiline, vaid loovalt efektiivne, oleks vahetult seotud tänapäeva ülesannetega, aitaks kaasa nende selgitamisele ja tähistaks filosoofia edasiarenemise perspektiive.

Neljandaks, et toodud faktiline materjal oleks täiesti kontrollitud ja heakvaliteediline ja

viiendaks, et esituse stiil oleks selge, täpne ja veenev.

Ma arvan, et õpik ei rahulda esitatud nõudeid.

Kõigepealt teaduse ainest.

Sm. Kivenko osutas, et sm. Aleksandrovi õpik ei anna selget kujutlust teaduse ainest ja et, kuigi õpikus on toodud suur hulk definitsioone, millel on osaline tähtsus, ei ole temas põhjalikku üldistavat definitsiooni, kuivõrd iga üksik definitsioon valgustab ainult küsimuse üksikuid külgi. See märkus on täiesti õige. Filosoofia ajaloo kui teaduse aine on jäänudki määratlemata. 14. leheküljel antud definitsioon on ebatäielik. 22. leheküljel kursiivkirjas toodud definitsioon, nähtavasti kui põhiline definitsioon, on iseendast ebaõige, sest kui nõustuda autoriga selles, et *„filosoofia ajalugu on inimese poolt teda ümbritseva maailma üle omandatud teadmiste edeneva, tõusva arengu ajalugu“*, siis tähendab see, et filosoofia ajaloo

aine ühtib teaduse ajaloo ainega üldse ja filosoofia ise näeb sel juhtumil välja kui teaduste teadus, mis juba ammu on marksismi poolt kõrvale heidetud.

Samuti on ebaõige ja ebatäpne autori väide, et filosoofia ajalugu on samuti *paljude kaasaegsete ideede* tekkimise ja arenemise ajalugu, sest mõiste „kaasaegne“ samastatakse antud juhtumil mõistega „teaduslik“, mis on muidugi ekslik. Filosoofia ajaloo aine määratlemisel on tarvis lähtuda Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini poolt antud filosoofiateaduse definitsioonidest.

„Hegeli filosoofia selle revolutsioonilise külje võttis ja arendas edasi Marx. Dialektiline materialism „ei vaja mingit teistest teadustest kõrgemal seisvat filosoofiat“. Endisest filosoofiast säilib „õpetus mõtlemisest ja tema seadustest — formaalne loogika ja dialektika“. Marxi arusaamisel, vastavalt samuti Hegelile, sisaldab aga dialektika seda, mida praegu nimetatakse tunnetusteooriaks, gnoseoloogiaks, mis peab oma ainet samuti vaatlema ajalooliselt, uurides ja üldistades tunnetuse tekkimist ja arenemist, siirdumist *mitteteadmisele* teadmisele“ (V. I. Lenin, Teosed, XVIII kd., lk. 11).

Järelikult on teaduslik filosoofia ajalugu teadusliku materialistliku maailmavaate ja tema seaduste tekkimise, sündimise ja arenemise ajalugu. Et materialism on kasvanud ja arenenud võitluses idealistlike vooludega, on filosoofia ajalugu samuti materialismi võitluse ajalugu idealismi vastu.

Mis puutub õpiku teaduslikkusesse sellelt vaatekohalt, kuivõrd on temas ära kasutatud dialektilise ja ajaloolise materialismi kaasaegsed saavutused, siis ses suhtes kannatab õpik samuti *paljude väga tõsiste vigade* all.

Autor kujutab filosoofia ajalugu ja filosoofiliste ideede ning süsteemide arenemiskäiku kui sujuvat evolutsioonilist arenemiskäiku kvantitatiivsete muutuste kasvamise teel. Tekib mulje, et marksism on tekkinud kui varemate progressiivsete õpetuste ja esmajärjekorras prantsuse materialistide õpetuse, inglise poliitilise ökonoomia ja Hegeli idealistliku koolkonna arenemise lihtne järglane.

475. leheküljel ütleb autor, et enne Marxi-Engelsit loodud filosoofilised teooriad, kuigi ka sisaldasid vahel suuri avastusi, ei olnud siiski lõpuni järjekindlad ja teaduslikud kõigis oma järeldustes. Säärane definitsioon eraldab marksismi ennemarksistlikest filosoofilistest süs-

teemidest ainult kui lõpuni järjekindla ja teadusliku õpetuse kõigis oma järeldustes. Järelikult seisab marksismi erinevus marksismi-eelseist filosoofilisist õpetusist ainult selles, et need filosoofiad ei olnud lõpuni järjekindlad ja teaduslikud ja et vanad filosoofiad ainult „eksisid“.

Nagu näete, on siin asi ainult kvantitatiivsetes muutustes. Kuid see on metafüüsika. Marksismi tekkimine oli tõeliseks avastuseks, revolutsiooniks filosoofias. Muidugi, nagu iga avastus, nagu iga hüpegi, järguse katkemine, iga siirdumine uude olekusse, ei saanud see avastus toimuda ilma eelneva kvantitatiivsete muutuste kogumiseta, antud juhtumil Marxi-Engelsi avastuse eelse filosoofia arenemise kokkuvõteteta. Autor ilmselt ei mõista, et Marx ja Engels löid uue filosoofia, mis kvalitatiivselt erines kõigist eelnevaist, kas või ka progressiivsetest filosoofilistest süsteemidest. Igaühele on teada Marxi filosoofia suhtumine kõigisse eelnevaisse ja pööre, mille teostas marksism filosoofias, muutes selle teaduseks. Seda imelikum on, et autor kontsentreerib oma tähelepanu mitte sellele, mis oli uus ja revolutsiooniline marksismis võrreldes eelnevate filosoofiliste süsteemidega, vaid sellele, mis ühendab teda Marxi-eelse filosoofia arenemisega, sest Marx ja Engels ise ütlesid, et nende avastus tähendab vana filosoofia lõppu.

„Hegeli süsteem oli filosoofia viimseks, kõige täiuslikumaks vormiks, kuivõrd seda filosoofiat käsitatakse erilise teadusena, mis seisab kõigist teistest teadustest kõrgemal. Koos selle süsteemiga varises kokku kogu filosoofia. Jäi ainult dialektiline mõtlemisviis ja arusaamine kogu looduslikust, ajaloolisest ja intellektuaalsest maailmast kui lõpmatult liikuvast, muutuvast, tekkimise ja kadumise lakkamatus protsessis olevast maailmast. Sellega esitati nüüd mitte ainult filosoofiale, vaid ka kõigile teadustele nõudmine avastada selle igavese ümberkujunemise protsessi liikumisseadused igas üksikus valdkonnas. Ja selles seisiski pärandus, mille Hegeli filosoofia jättis oma järglastele“ (*F. Engels, Anti-Dühring, 1945, lk. 23—24*).

Autor ei mõista nähtavasti filosoofia arenemise konkreetset ajaloolist protsessi.

Üheks olulisemaks, kui mitte kõige peamisemaks raamatu puuduseks on selle fakti ignoreerimine, et ajaloo käigus on muutunud mitte ainult vaated neile või teis-

tele filosoofia küsimustele, vaid see küsimuste ring ise, filosoofia *aine* ise on olnud pidevas muutumises, mis täiesti vastab inimliku tunnetuse dialektilisele loomusele ja peab olema selge igale tõelisele dialektikule.

Oma raamatu 24. leheküljel, käsitledes vanade kreeklaste filosoofiat, kirjutab sm. Aleksandrov: „Filosoofia kui iseseisev teadusharu tekkis Vana-Kreeka orjapida-misühiskonnas“. Ja edasi: „Filosoofia, tekkides VI sajandil enne meie ajaarvamist kui teaduse eriharu, sai laial-dase leviku“.

Kuid kas me võime rääkida vanade kreeklaste filo-soofiast kui teaduse erilisest, diferentseerunud valdkon-nast? Kahtlemata mitte. Kreeklaste filosoofilised vaated olid niivõrd tihedalt läbi põimunud nende loodusteadus-like ja poliitiliste vaadetega, et me ei või ega oma õigust kanda kreeka teadusele meie hiljem tekkinud teaduste jaotust, nende klassifikatsiooni. Kreeklased tundsid ainult üht, jagamatut teadust, millesse kuulusid ka filosoofilised kujutlused. Kas võtame Demokritose, Epikurose või Aris-totelese, nad kõik kinnitavad võrdsel määral Engelsi mõtet, et „vanimad kreeka filosoofid olid samal ajal loo-duse uurijad“. (*F. Engels, Looduse dialektika. K. Marx ja F. Engels, Teosed, XIV kd., lk. 498.*)

Filosoofia arenemise omapära seisab selles, et vasta-valt looduse ja ühiskonna-alaste teaduslike teadmiste arenemisega temast pungusid üksteise järel positiivsed teadused. Järelikult kitsenes filosoofia ala pidevalt posi-tiivsete teaduste arvel (muide tähendan, et see protsess pole lõppenud ka käesoleval ajal) ja see loodusteaduse ja ühiskonnateaduste vabanemine filosoofia juhtimise alt kujutas endast nii loodus- ja ühiskonnateadustele kui ka filosoofiale endale progressiivset protsessi.

Mineviku filosoofiliste süsteemide loojad, kes preten-deerisid absoluutse tõe tunnetamisele selle lõppinstantsis, ei saanud soodustada loodusteaduste arenemist, sest et mähkisid neid oma skeemidesse, taotlesid tõusta tea-dusest kõrgemale, sundisid elavale inimlikule tunnetusele peale järeldusi, mis polnud dikteeritud mitte reaalsest elust, vaid süsteemi vajadustest. Neis tingimuis muutus filosoofia muuseumiks, kus olid heidetud ühte hunni-kusse kõige mitmesugusemad faktid, järeldused, hüpo-teesid ja lihtsalt fantaasiad. Kui filosoofia võiski abiks olla vaatlusel, siis oli ta kõlbmatu kui maailma praktilise

mõjutamise instrument, kui maailma tunnetamise instrument.

Viimaseks säärast laadi süsteemiks oli Hegeli süsteem, kes püüdis püstitada filosoofiahoonet, mis matab enese alla kõik teised teadused, surudes nad oma kategooriate Prokrustese sängi ja, lootes lahendada kõik vastuolud, sattus väljapääsmatusse vastuollu dialektilise meetodiga, mida ta ise küll aimas, kuid ei mõistnud ja seepärast valesti rakendas.

Ent „kui me oleme aru saanud . . . , et nõuda filosoofialt kõikide vastuolude lahendamist, tähendab nõuda, et üks filosoof teeks säärase töö, mida on suuteline tegema ainult kogu inimkond oma tõusvas arenemises, — kui me oleme sellest aru saanud, siis tuleb filosoofiale vanas mõttes lõpp“, ütleb Engels. „Me jätame kõrvale „absoluutse tõe“, mida ei või saavutada säärasel teel ja üks inimene ja siirdume meile saavutatavate suhteliste tõdede jahile positiivsete teaduste abil ja nende suhteliste tõdede tagajärgede ühendamisele dialektilise meetodi abil“. (F. Engels, Ludwig Feuerbach. K. Marx ja F. Engels, Teosed, XIV kd., lk. 640.)

Marxi ja Engelsi avastus kujutab endast vana filosoofia lõppu, s. t. selle filosoofia lõppu, mis pretendeeris maailma universaalsele seletamisele.

Autori laialivalguvad formuleeringud ähmastavad Marxi ja Engelsi geniaalse filosoofilise avastuse suurimat revolutsioonilist tähtsust, aktsenteerides seda, mis sidus Marxi eelnevate filosoofidega ja mitte näidates, et Marxiga algab filosoofia ajaloos, mis esmakordselt on teaduseks saanud, täiesti uus ajajärk.

Tihedas seoses selle veaga käsitletakse õpikus filosoofia ajalugu mittemarksistlikult, kui ühe filosoofilise koolkonna järk-järgulist asendamist teisega. Marksismi kui proletariaadi teadusliku maailmavaate ilmumisega lõpeb filosoofia ajaloos vana ajajärk, kus filosoofia oli üksikute tegevusala, filosoofiliste koolkondade omand, mis koosnesid väikesest arvust filosoofidest ja nende õpilastest, kes olid enesesse sulgunud, seisid eemal elust ja rahvast, olid võõrad rahvale.

Marksism ei ole säärane filosoofiline koolkond. Vastupidi, ta on vana filosoofia, kui filosoofia oli väheste valitute — vaimuaristokraatia — omandiks, vääramine ja filosoofia ajaloo täiesti uue ajajärgu algus, kus ta on saa-

nud teaduslikuks relvaks proletaarsete hulkade käes, kes võitlevad oma vabanemise eest kapitalismist.

Marksistlik filosoofia, erinevalt endistest filosoofilistest süsteemidest, ei ole teadus teiste teaduste üle, vaid kujutab endast teadusliku uurimise instrumenti, meetodit, mis põimub sisse kõigisse loodus- ja ühiskonnateadustesse ja rikastub ise nende teaduste andmetest nende arenemiskäigus. Ses mõttes on marksistlik filosoofia kogu eelneva filosoofia kõige täielikum ja otsustavam eitamine. Kuid eitada, nagu rõhutas Engels, ei tähenda öelda lihtsalt „ei“. Eitamine sisaldab endas järglust, tähendab endassekogumist, kogu selle eesrindliku ja progressiivse, mis on juba saavutatud inimõtte ajaloo, kriitilist ümber-
töötamist ja selle ühendamist uues kõrgemas sünteesis.

Siit järgneb, et filosoofia ajalugu, kuna on olemas marksistlik dialektiline meetod, peab sisaldama selle meetodi ettevalmistuse ajalugu, näitama, mis põhjustas tema tekkimise. Aleksandrovi raamatus pole antud loogika ja dialektika ajalugu, pole näidatud loogika kategooriate kui inimese praktika peegelduse arenemisprotsessi; seega on jäänud õhku rippuma raamatu sissejuhatuses toodud Lenini juhis, et dialektilise loogika iga kategooriat tuleb pidada sõlmpunktiks inimõtte ajaloo.

Täiesti õigustamatu on see fakt, et filosoofia ajalugu on õpikus käsitletud ainult marksistliku filosoofia tekkimiseni või kuni 1848. aastani. Ilma filosoofia ajaloo käsitlemiseta viimase saja aasta jooksul ei saa aga õpikut pidada õpikuks. Miks autor selle ajajärguga on halastamatult arveid õiendanud, jääb selgusetuks ega leia see tõik seletust ei eessõnas ega sissejuhatuses.

Samuti on täiesti motiveerimata vene filosoofia arenemise ajaloo väljajätmine õpikust. Pole tarvidust tõestada, et see puudus kannab printsiipiaalset iseloomu. Misugustest motiividest autor ka ei ole juhindunud, jättes välja vene filosoofia ajaloo üldisest filosoofia ajaloo, tähendab selle mahavaikimine objektiivselt vene filosoofia osa vähendamist ning jaotab kunstlikult filosoofia ajaloo lääne-euroopa ja vene filosoofia ajalooks, kusjuures autor ei tee mingisuguseid katseid seletada säärase jaotuse vajalikkust. See jäädvustab kodanliku jaotuse „lääne“ ja „ida“ kultuuriks ja vaatleb marksismi kui regionaalset „lääne“ voolu. Veel enam, sissejuhatuse 6.

leheküljel tõestas autor tuliselt vastupidist seisukohta, rõhutades seda, et „uurimata tähelepanelikult ja kasutamata mineviku filosoofiliste süsteemide sügavat kriitikat, mis on antud vene filosoofia klassikute poolt, ei saa koostada teaduslikku kujutlust filosoofilise mõtte arenemiskäigust Lääne-Euroopa maades“. Kuid miks autor ei realiseerinud seda õiget seisukohta õpikus? Säärane seisukoht jääb täiesti arusaadamatuks ja koos filosoofia ajaloo esitamise meelevaldse lõpetamisega 1848. aastal jätab rõhuva mulje.

Sõnavõtnud seltsimehed näitasid samuti õigesti lünkadele ida filosoofia ajaloo valgustamisel.

On selge, et ka sel põhjusel vajab õpik põhjalikku ümbertöötamist.

Mõned seltsimehed märkisid, et õpiku sissejuhatus, mis peab endast nähtavasti kujutama autori „credot“, määratleb õigesti ülesanded ja aine uurimise meetodi, kuid et autor nagu poleks täitnud oma lubadusi. Ma arvan, et see kriitika pole küllaldane, kuna sissejuhatus ise on ebaõige ega kannata välja kriitikat. Ma rääkisin juba filosoofia ajaloo aine ebaõigest ja ebatäpsest definitsioonist. Kuid sellest on vähe. Sissejuhatuses leidub ka teisi teoreetilisi vigu. Seltsimehed ütlesid juba siin, et ilmselt otsituna tundub marksistlik-leninliku filosoofia ajaloo aluste käsitlemisel viide Tšernõševskile, Dobroljubovile ja Lomonossovile, kellel muidugi pole otsest suhet asjaga. Kuid küsimus pole siiski ainult selles. Nende suurte vene teadusmeeste ja filosoofide teostest toodud tsitaadid on valitud ilmselt ebaõnnestunult ja need teoreetilised seisukohad, mis neis sisalduvad, on marksistlikult vaatekohalt ebaõiged ja ma ütleksin veel enam, isegi kahjulikud. Seejuures pole mul vähemalgi määral kavatsust heita mingit varju nende tsitaatide autoritele enesetele, sest et need tsitaadid on valitud meelevaldselt ja kuuluvad asjaolude juurde, millel pole midagi ühist sellega, millega arvestab autor. Asi on selles, et autor viitab Tšernõševskile selleks, et tõestada, et mitmesuguste, kas või vastandlike filosoofiliste süsteemide rajajad peavad sallivalt suhtuma üksteisesse.

Lubage tuua tsitaat Tšernõševskist: „Teadusliku töö jätkajad astuvad välja oma eelkäijate vastu, kelle tööd olid nende eneste tööde lähtepunktiks. Nii vaatas Aristoteles vaenulikult Platonile, nii alandas Sokrates piiritult

sofiste, kelle järglaseks ta oli. Uuel aja on samuti palju sellekohaseid näiteid. Kuid mõnikord esineb rõõmustavaid juhtumeid, et uue süsteemi rajajad mõistavad selgesti oma arvamuste seost oma eelkäijate mõtetega ja nimetavad end tagasihoidlikult nende õpilasteks; et nad, avastades oma eelkäijate mõistete puudulikkust, ühtlasi selgesti ütlevad, kui palju need mõisted kaasa aitasid nende eneste mõtte arendamisele. Säärane oli näiteks Spinoza suhtumine Descartes'i. Kaasaegse teaduse rajajate auks peab ütleva, et nad austusega ja peaaegu poja-liku armastusega vaatavad oma eelkäijaile, täiesti tunnustavad nende geniaalsuse suurust ja nende õpetuse õilsat iseloomu, milles nad näitavad oma vaadete idusid" (sm. Aleksandrovi raamatu lk. 6—7).

Et autor toob selle tsitaadi ilma reservatsioonita, on see nähtavasti tema enese seisukoht. Kui see nii on, siis asub autor tõesti marksismile-leninismile oma-est parteilisuse printsiibist loobumise teele filosoofias. On teada see kirm ja lepitamatus, millega marksism-leninism on alati pidanud ja peab teravaimat võitlust kõigi materialismi vaenlaste vastu. Selles sõjas kritiseerivad marksistid-leninlased oma vastaseid hävitavalt. Bolševistliku võitluse eeskujuks materialismi vastastega on Lenini raamat „Materialism ja empiriokrititsism“, kus iga Lenini sõna kujutab endast mõõka, mis hävitab vastase. „Marxi ja Engelsi geniaalsus seisab just selles“, ütleb Lenin, „et väga pika ajajärgu, peaaegu poole sajandi vältel arendasid nad materialismi, viisid edasi üht põhisuunda filosoofias, ei tammunud paigal, korrutades juba lahendatud gnoseoloogilisi küsimusi, vaid arendasid materialismi järjekindlalt — näitasid, kuidas peab arendama sedasama materialismi ühiskonnateaduste valdkonnas, rookides halastamatult välja igasuguse prahi, milleks on loba, ülespuhutud pretensioosne jaburdus, loendamatud katsed „avastada“ „uus“ joon filosoofias, leiutada „uus“ suund jne.“

„Võtke lõpuks“, kirjutab Lenin edasi, „Marxi üksikud filosoofilised märkused „Kapitalis“ ja teistes teostes, — te näete muutumatut põhimotiivi: materialismi rõhutamist ja põlastavat pilget igasuguse maskeerimise, igasuguse vassimise ja igasuguse taganemise aadressil, mis toimub idealismi suunas. Nende kahe põhilise vastandlikkuse ümber keerlevad kõik Marxi filosoofilised märkused —

professorliku filosoofia seisukohalt seisab nende puudus just selles „kitsuses“ ja „ühekülgsuses“. (V. I. Lenin, Teosed, XIII kd., lk. 275—276.)

Lenin ise, nagu teada, ei säästa oma vastaseid. Katses maskeerida ja lepitada vastuolusid filosoofiliste suundade vahel on Lenin alati näinud ainult reaktsioonilise professorliku filosoofia manöövrit. Kuidas võis siis sm. Aleksandrov pärast seda esineda oma õpikus kui hambutu vegetariaanluse jutlustaja filosoofiliste vastaste suhtes, tuues oma tingimustetu andami professorlikule quasi-objektivismile, sellal kui marksism on tekkinud, kasvanud ja võitnud halastamatus võitluses kõigi idealistliku suuna esindajate vastu? (Kiiduaval-dused.)

Sm. Aleksandrov ei piirdu sellega. Ta teostab järjekindlalt oma objektivistlikku kontseptsiooni kogu õpiku sisu ulatuses. Seepärast ei ole see fakt mitte juhuslik, et sm. Aleksandrov, enne kui kritiseerida mõnda kodanlikku filosoofi, annab au tema teenetele, suitsetades talle viirukit. Võtke näiteks juba mainitud Fourier' õpetus neljast faasist inimkonna arenemises.

Fourier' sotsiaalse filosoofia suureks saavutuseks on, ütleb sm. Aleksandrov, „õpetus inimkonna arenemisest. Oma arengus teeb ühiskond Fourier' järgi läbi neli faasi: 1) ülenev purustamine, 2) ülenev harmoonia, 3) alanev harmoonia ja 4) alanev purustamine.“ Viimases staadiumis elab inimkond läbi raugaea, mille järele igasugune elu maa peal lõpeb. Kuna ühiskonna arenemine teostub sõltumatult inimeste tahtest, saabub arenemise kõrgem staadium niisama vältimatult nagu toimub aastaegade vahetus. Sellest teesist tuletas Fourier kodanliku korra vältimatu asendumise ühiskonnaga, milles valitseb vaba ja kollektiivne töö. Tõsi, Fourier' ühiskonna arenemise teooria oli piiratud nelja faasi raamidega, kuid tolle aja-järgu kohta kujutas see endast suurt sammu edasi“ (G. F. Aleksandrov, „Lääne-Euroopa filosoofia ajalugu“, lk. 353—354).

Siin pole jälgegi marksistlikust analüüsist. Millega võrreldes tähendas Fourier' teooria sammu edasi? Kui selle teooria piiratus seisis selles, et ta rääkis neljast faasist inimkonna arenemises, kusjuures neljanda faasi moodustab alanev purustamine, mille tulemusena igasugune elu maa peal lõpeb, kuidas siis mõista autori pre-

tensiooni Fourier' vastu, et tema ühiskonna arenemise teooria piirdub ainult nelja faasi raamidega, sellal kui viiendaks faasiks inimkonnale oleks võinud olla ainult hauatagune elu?

Peaaegu kõikide vanade filosoofide kohta on sm. Aleksandrovil põhjust öelda mõni hea sõna. Mida suurem on kodanlik filosoof, seda rohkem viirukit talle suitsetatakse. Kõik see viib selleni, et sm. Aleksandrov, võimalik, et seda ise mitte aimates, osutub kodanlike filosoofia ajaloolaste mõju all olevaks, kes lähtuvad sellest, et igas filosoofis näha ennekõike kutsekaaslast ja alles siis vastast. Säärased kontseptsioonid, kui nad meil pääseksid mõjule, viiksid vältimatult objektivismile, orjalikkusele kodanlike filosoofide ees ja nende teenete ülespuhumisele, meie filosoofiaalt ründava võitlusvaimu röövimisele. See aga tähendaks taandumist materialismi põhiprintsiibist — tema suunitlusest, tema parteilisusest. Nagu on aga meile õpetanud Lenin, „sisaldab materialism endas nii-öelda parteilisust, kohustades sündmuse igasuguse hinnangu puhul otseselt ja avalikult asuma kindla ühiskondliku rühma seisukohale“. (V. I. Lenin, Teosed, I kd., lk. 276). Filosoofiliste vaadete esitus on õpikus antud abstraktselt, objektivistlikult ja neutraalselt. Filosoofilised koolkonnad on paigutatud raamatus üksteise järele või üksteise kõrvale, kuid mitte nendevahelises võitluses. See on samuti „andam“ akadeemilisele, professorlikule „suunale“. Nähtavasti pole selles seoses juhuslik, et filosoofia parteilisuse printsiibi esitamine pole autoril sugugi õnnestunud. Filosoofia parteilisuse näitena toob autor Hegeli filosoofia ja illustreerib filosoofiate võitlust reaktsioonilise ja progressiivse alge vahelise võitlusega... Hegelis eneses. Säärane tõestamisviis on mitte ainult objektivistlik eklektitsism, vaid ka ilmselt ilustab Hegelit, kuna säärase viisiga tahetakse tõestada, et tema filosoofias on niisama palju progressiivset kui reaktsioonilistki. Et lõpetada selle küsimusega, lisan samuti juurde, et sm. Aleksandrovi poolt soovitatav mitmesuguste filosoofiliste süsteemide hindamismeetod — „kõrvuti teenetega esineb ka puudusi“ (vt. sm. Aleksandrovi raamatu 7. lk.) või „suurt tähtsust omab nii- ja niisugune teooria“ — kannatab äärmise ebamäärasuse all, on metafüüsiline ja võib asja ainult segaseks teha. Jääb mõistetamatuks, miks pidi sm. Aleksandrov tooma ohvrit vanade kodanlike koolkondade akadee-

milistele teaduslikele traditsioonidele ja unustama materialismi põhiseisukoha, mis nõuab leppimatust võitluses oma vastastega.

Veel üks märkus. Filosoofiliste süsteemide kriitiline analüüs peab olema sihiteadlik. Filosoofilistele vaadetele ja ideedele, mis on ammu purustatud ja maha maetud, ei tarvitse pühendada palju tähelepanu. Vastupidi, eriti teravalt tuleb maha arvustada filosoofilisi süsteeme ja ideid, mis, hoolimata oma reaktsioonilisusest, on käibel ja tänapäeval kasutatavad marksismi vaenlaste poolt. Siia kuuluvad eriti neokantiaanlus, teoloogia, agnostitsismi vanad ja uued väljaanded, katsed konterbandina poetada kaasaegsesse loodusteadusse jumal ja iga muu käperdis, mille eesmärgiks on riknenud idealistlikku kaupa lappida ja üle võõbata turu nõuete kohaselt. Säärane on see arsenal, mis viimasel ajal imperialismi filosoofiliste toapoiste poolt käiku on lastud, et toetada ehmunud peremeest.

Samuti sisaldab sissejuhatus reaktsiooniliste ja progressiivsete ideede ning filosoofiliste süsteemide mõiste ebaõige käsitluse. Kuigi autor teeb reservatsioone selle kohta, et selle või teise idee või filosoofilise süsteemi reaktsioonilisuse või progressiivsuse küsimus tuleb lahendada konkreetselt-ajalooliselt, ignoreerib ta tihtilugu marksismi tuntud teesi, et üks ja sama idee võib olla erinevates konkreetsetes ajaloolistes tingimustes nii reaktsiooniline kui ka progressiivne. Ahmastanud selle küsimuse, avab autor konterbandina sissepääsutee idealistlikule kontseptsioonile, nagu oleks ideedel ajaloost üleulatuv tähendus.

Edasi autor, märkides õigesti, et filosoofilise mõtte arenemine määratletakse lõppkokkuvõttes ühiskonna elu materiaalsete tingimustega ja et filosoofilise mõtte arenemine toimub vaid suhteliselt iseseisvalt, rikub ise korduvalt seda teadusliku materialismi põhiteesi, eraldades tihtilugu mitmesuguste filosoofiliste süsteemide esitamisel selle esituse konkreetsest ajaloolisest olukorrast ja selle või teise filosoofia sotsiaalklassilistest juurtest. Nii on lugu näiteks Sokratese, Demokritose, Spinoza, Leibnitzi, Feuerbachi ja teiste filosoofiliste vaadete esitamisel, mis muidugi pole teaduslik ja annab põhjust arvata, et filosoofiliste ideede arenemises kaldub autor nende iseseisvuse ja ajaloost üleulatamise vaatekohale, mis on idealistliku filosoofia eritunnuseks. Orgaanilise seose

puudumine sel või teisel filosoofilisel süsteemil konkreetse ajaloolise olukorraga leiab aset isegi seal, kus autor püüab anda selle olukorra analüüsi. Saabub puhtmehhaaniline, tekstiline, aga mitte oluline orgaaniline seos. Vastava ajajärgu filosoofilisi vaateid käsitlevad jaod ja peatükid ja ajaloolise olukorra käsitlemisele pühendatud peatükid liiguvad teatud paralleelsetel tasapindadel, ajalooliste andmete, baasi ja pealisehituse vaheliste põhjuslike seoste esitus ise aga on antud ebateaduslikult ja rääpakalt, ei anna materjali analüüsiks, vaid kujutab endast pigem halbu märkmeid. Selline on näiteks sissejuhatus VI peatükile pealkirja all „XVIII sajandi Prantsusmaa“, mis kujutab endast segasuse rekordit ega selgita mingil määral XVIII—XIX sajandi alguse prantsuse filosoofia ideede lähteid. Seetõttu kaotavad prantsuse filosoofide ideed oma seose ajajärguga ja hakkavad figureerima kui mingi iseseisev nähtus. Lubage meenutada seda kohta õpikus:

„Alates XVI—XVII sajandist asub Prantsusmaa Inglismaa järel järk-järgult kodanliku arenemise teele, elades sajandi vältel üle põhilisi muudatusi majanduses, poliitikas ja ideoloogias. Kuigi Prantsusmaa oli ikka veel maha jäänud, siiski ta hakkas juba vabanema oma feodaalsest kivinemisest. Nagu paljud teisedki tolelaegsed Euroopa riigid, astus Prantsusmaa esialgse kapitalistliku akumulatsiooni ajajärku.

Kõigil ühiskondliku elu aladel kujunes kiiresti uus, kodanlik ühiskonnakord, tekkis uus ideoloogia, uus kultuur. Selleks ajaks hakkavad Prantsusmaal kiiresti kasvama säärased linnad nagu Pariis ja Lyon, Marseille ja Havre, luuakse tugev merelaevastik. Üksteise järel luuakse rahvusvahelisi kaubanduslikke kompaniisid, organiseeritakse relvastatud ekspeditsioone, mis vallutavad rea asumaid. Kiiresti kasvab kaubandus. 1784.—1788. a. ulatub väliskaubanduse läbikäik 1011,6 miljonile livre'ile, mis ületab üle nelja korra 1716.—1720. a. kaubanduse. Kaubanduse elavnemisele aitasid kaasa Aacheni leping (1748. a.) ja Pariisi traktaat (1763. a.). Eriti iseloomustav on kauplemine raamatutega. Nii näiteks võrdus 1774. a. raamatukaubanduse läbikäik Prantsusmaal 45 miljoni frankiga, sellal kui see Inglismaal moodustas ainult 12—13 miljonit franki. Prantsusmaa käes oli ligi pool Euroopa kullatagavarast. Kuid Prantsusmaa jäi veel

agraarmaaks. Tema elanikkonna määratu enamik tegeles põllutööga" (lk. 315—316).

See pole muidugi analüüs, vaid mõnede faktide lihtne loetelu, mis seejuures on esitatud mitte seoses üksteisega, vaid üksteise kõrval. On iseenesest mõistetav, et neist andmeist „baasi" kohta ei tekkinud ega võinudki tekkida mingit prantsuse filosoofia karakteristikat, mille arenemine osutus eemalekistuks tolleaegse Prantsusmaa ajaloolisest olukorrast.

Edasi võtame näitena Aleksandrovi raamatus toodud saksa idealistliku filosoofia tekkimise kirjelduse. Ta kirjutab: „XVIII s. ja XIX s. esimesel poolel oli Saksamaa mahajäänud maaks reaktsioonilise poliitilise korraga. Seal valitsesid feodaal-pärisorjuslikud ja käsitöõndusliktsunftilised suhted. XVIII s. lõpuks ei ulatunud linnade elanikkond 25%-nigi, käsitööga tegeles kõigest 4% kogu elanikkonnast. Teoorjus, obrok, pärisorjus ja tsunfti-eesõigused takistasid tekkivate kapitalistlike suhete arenemist. Pealegi valitses maal äärmine poliitiline killustatus."

Sm. Aleksandrovi raamatus toodud linnaelanikkonna protsent peab tema arvates illustreerima selle maa mahajäämist ja tema riikliku ning ühiskondlik-poliitilise korra reaktsioonilisust. Kuid samal ajal moodustas Prantsusmaa linnaelanikkond vähem kui 10%, ent Prantsusmaa kodanlik-revolutsioonilise liikumise keskus Euroopas. Järelikult ei seleta linnaelanikkonna protsent iseenesest veel midagi, vaid teda ennast peab seletama konkreetsest ajaloolisest olukorrast lähtudes. See on samuti ajaloolise materjali ebaõnnestunud kasutamise näidis selle või teise ideoloogia vormi tekkimise ja arenemise seletamiseks.

Edasi kirjutab Aleksandrov: „Tolle aja saksa kodanluse kõige silmapaistvamad ideoloogid — Kant ja seejärel Fichte ning Hegel — väljendasid nende poolt loodud idealistlikes filosoofilistes süsteemides abstraktsel kujul, mis oli tingitud saksa tegelikkuse piiratudusest, tolle aja-järgu saksa kodanluse ideoloogiat".

Võrdleme seda faktide külma, ükskõikset ja objektivistlikku esitust, millest ei saagi mõista saksa idealismi tekkimise põhjusi, Saksamaa tolleaegse olukorra marksistliku analüüsiga, mis on antud elavas, sõjakas stiilis, mis erutab ja veenab lugejat. Engels iseloomustab olukorda Saksamaal järgmiselt: „See oli üksainus roiskuv ja

laostuv mass. Keegi ei tundnud end hästi. Käsitöö, kaubandus, tööstus ja põllumajandus olid viidud kõige tühi-
semate mõõdeteni. Talupojad, kaupmehed ja käsitöölised
talusid kahekordset survet: verejanuse valitsuse ja kau-
banduse halva seisukorra survet. Aadelkond ja vürstid
leidsid, et nende tulud, hoolimata sellest, et nad kõik oma
alluvaist välja pigistasid, ei tohi maha jääda nende kas-
vavaist väljaminekuist. Kõik oli närune ja maal valitses
üldine rahulolematus. Puudus haridus, masside mõistuse
mõjutamise vahendid, trükivabadus, avalik arvamus, ei
olnud mingil määral suuremat kaubandust teiste maa-
dega; kõikjal ainult jõledus ja egoism — kogu rahvas oli
läbi immutatud alatu, orjaliku ja jälgi kaubitseja-vai-
muga. Kõik oli läbi mädanenud, kõikus, oli valmis kokku
varisema ega võinud isegi loota soodsalt mõjuvale muu-
datusele, sest et rahva hulgas ei olnud säärast jõudu, mis
oleks võinud minema pühkida iganenud asutuste kõdu-
nevad laibad" (*K. Marx ja F. Engels, Teosed, V kd.,*
lk. 6—7).

Võrrelge seda Engelsi iseloomustust, eredat, teravat,
täpset ja sügavalt teaduslikku iseloomustusega, mille
annab Aleksandrov, ja te näete, kui halvasti kasutab
sm. Aleksandrov seda juba valminud kõigest sellest põh-
jatust rikkusest, mis meile on jätnud marksismi rajajad.

Nii siis pole autor hakkama saanud materialistliku
meetodi kasutamise ülesandega filosoofia ajaloo käsitle-
misel ja see võtab raamatult teadusliku iseloomu ja muu-
dab selle suurel määral filosoofide elulugude ja nende
filosoofiliste süsteemide kirjelduseks, mis on võetud väl-
jastpoolt ajaloolist olukorda. On rikutud ajaloolise mate-
rialismi printsiipi, mis õpetab, et: „On vaja detailset
uurida mitmesuguste ühiskondlike formatsioonide
olemasolu tingimusi, enne kui püüda tuletada neist neile
vastavaid poliitilisi, eraõiguslikke, esteetilisi, filosoofilisi,
religioosseid jne. vaateid" (*F. Engelsi kirjast Schmidtile*
5. augustil 1890. a., *K. Marx ja F. Engels, Valitud kirjad,*
1947, lk. 421).

Samuti formuleerib autor segaselt ja ebaküllaldaselt
filosoofia ajaloo uurimise eesmärgi. Autor ei rõhuta kus-
kil, et filosoofia ja selle ajaloo üheks põhiülesandeks on
filosoofia kui teaduse edasiarendamine, uute seaduspära-
suste tuletamine, filosoofia teeside kontrollimine prakti-
kas ja vananenud teeside asendamine uutega. Autor aga

lähtub peamiselt filosoofia ajaloo pedagoogilis-kasvatustlikust tähtsusest, üldhariduslikust ülesandest, andes sääraselt kogu filosoofia ajaloo uurimisele passiivselt vaatleva ja akadeemilise iseloomu. See muidugi ei vasta filosoofiateaduse marksistlik-leninlikule definitsioonile, mis, nagu iga teinegi teadus, peab pidevalt arenema, täienema ja rikastuma uute seisukohtadega, heites kõrvale vananenud seisukohad.

Autor, koondades tähelepanu asja õpetuslik-hariduslikule küljele, seab sellega piirid ette teaduse arenemisele, nagu oleks marksism-leninism juba saavutanud oma haritipu ja meie õpetuse edasiarendamise ülesanne enam ei ole peaülesandeks. See aga on marksismi-leninismi vaimuga vastuolus olev arutus, kuna see hakkab marksismi metafüüsiliselt kujutama kui lõpuleviidud täiuslikku õpetust ja võib põhjustada ainult elava ja uuriva filosoofia mõtte kuivamist.

Hoopis halvasti on lugu ka loodusteaduse arenemise küsimuste valgustamisega, kuna ei saa teaduslikkust otseselt kahjustamata käsitleda filosoofia ajalugu väljaspool seost loodusteaduste edusammudega. Seetõttu ei võimalda sm. Aleksandrovi õpik selgitada teadusliku materialismi, mis on üles kasvanud kaasaegse loodusteaduse saavutuste graniitsel vundamendil, tekkimise ja arenemise tingimusi.

Käsitledes filosoofia ajalugu on Aleksandrov hakkama saanud selle lahtikiskumisega loodusteaduse ajaloost. On iseloomustav, et sissejuhatuses, kus esitatakse raamatu põhieesmärgid, ei maini autor sõnagagi filosoofia ja loodusteaduse vastastikust suhet. Ta vaikib loodusteadusest isegi siis, kui seda, nagu näib, on täiesti võimatu teha. Nii kirjutab autor 9. leheküljel: „Lenin on oma töödes ja eriti „Materialismis ja empiriokrititsismis“ selle marksistliku õpetuse ühiskonnast igakülgsest välja töötanud ja kaugele edasi viinud“. Sm. Aleksandrov on, rääkides „Materialismist ja empiriokrititsismist“, hakkama saanud loodusteaduse probleemide ja loodusteaduse ning filosoofia seose mahavaikimisega.

Torkab silma selle või teise ajajärgu loodusteaduse taseme iseloomustuse äärmine vaesus, armetus ja abstraktsus. Vanade kreeklaste loodusteaduse kohta on öeldud, et nende ajal toimub „loodusteaduste tekkimine“ (lk. 26), hilise skolastika ajajärgu (XII—XIII sajandi)

kohta öeldakse, et siis „tekkis palju avastusi ja tehnilisi täiustusi“ (lk. 120).

Seal aga, kus autor püüab avada sääraseid laialivalguvaid formuleeringuid, antakse avastuste kohmakas loetelu; seejuures esineb raamatus kisendavaid vigu, mis üllatavad oma kirjaoskamatuslega loodusteaduse küsimustes. Mida väärrib näiteks teaduse arenemise kirjeldus renessansi ajal: „Teadusmees Guericke ehitas oma kuulsa õhupumba, ja õhurõhu olemasolu, mis asendas kujutluse tühikust, tõestati praktilisel teel, algul katsega magdeburgi poolkeradega. Inimesed vaidlesid sajandite vältel selle üle, kus asub „maailma keskus“ ja kas võib selleks pidada meie planeeti. Kuid seal tuleb teadusse Kopernikus ja seejärel Galileo Galilei. Viimane tõestab plekkide olemasolu Päikesel ja nende asendi muutumist. Ta näeb selles ja teistes avastustes Kopernikuse õpetuse tõestust meie päikesesüsteemi heliotsentrilisest ehitusest. Baromeeter õpetas inimesi ilma ennustama. Mikroskoop asendas oletuste süsteemi kõige pisemate organismide elust ja etendas suurt osa bioloogia arenemises. Kompass aitas Kolumbusel katselisel teel tõestada meie planeedi kerakujulist ehitust“ (lk. 135).

Siin on peaaegu iga lause absurdum. Kuidas võis õhurõhumine asendada kujutlust tühikust: kas õhkkonna olemasolu eitab tühiku olemasolu? Kuidaviisi plekkide liikumine Päikesel tõestas Kopernikuse õpetust?

Kujutlus sellest, et baromeeter ennustab ilma, kuulub kõige ebateaduslikumate kujutluste hulka. Kähjuks pole inimesed praegugi veel õppinud nagu kord ja kohus ilma ennustama, mis on meile kõigile hästi teada meie Ilma-büroo praktikast. (*Naer.*)

Edasi: Kas võib mikroskoop *asendada* oletuste süsteemi ja lõpuks, mis on „meie planeedi kerakujuline ehitus“? Seni näis, et kerakujuline saab olla ainult kuju.

Pärle, mis on analoogilised loendatuile, on Aleksandrovi raamatus palju.

Kuid autor teeb ka olulisemaid, printsiipiaalsemaid vigu. Nii arvab ta (lk. 357), et dialektiline meetod on ette valmistatud loodusteaduse edusammudega „juba XVIII sajandi teisel poolel“. See on põhjalikult vastuolus Engelsi tuntud teesiga, et dialektiline meetod valmistati ette organismi rakulise ehituse avastamisega, energia säilimise ja muutumise õpetusega, Darwini õpetusega.

Kõik need avastused kuuluvad XIX sajandisse. Lähtudes oma ebaõigest kontseptsioonist annab autor teatud ruumi XVIII sajandi avastustele, räägib palju Galvanist, Laplace'ist, Lyell'ist, kuid Engelsi poolt osutatud kolme suure avastuse suhtes piirdub ta ainult järgmisega: „Nii näiteks loodi juba Feuerbachi eluajal õpetus rakust, õpetus energia muundumisest, ilmus Darwini teooria liikide tekkimisest loomuliku valiku teel“ (lk. 427).

Niisugused on raamatu põhilised puudused. Ma ei taha eri- ja teisejärgulisi puudusi käsitleda, samuti ei taha ma korrata neid teoreetilises ja praktilises suhtes väga väärtuslikke kriitilisi märkmeid, mis siin on väljendatud.

Järeldus on selline, et õpik on halb, et see on tarvis põhjalikult ümber töötada. Kuid õpiku ümbertöötamine tähendab ennekõike ebaõigetest ja segastest vaadetest lahtisaamist, mis nähtavasti on käibel meie filosoofide, sealhulgas ka juhtivate seas. Ja siin ma siirdun teisele küsimusele, küsimusele olukorrast meie filosoofilisel rindel.

II

OLUKORRAST MEIE FILOSOOFILISEL RINDEL

Kuna läks nii, et sm. Aleksandrovi raamat on leidnud tunnustust meie juhtivate filosoofia alal töötajate enami juures, et ta oli esitatud Stalini preemia saamiseks, oli soovitatud õpikuna ja tekitas rohkearvulisi kiiduretsensioone, siis tähendab see, et kateised filosoofia alal töötajad jagavad nähtavasti sm. Aleksandrovi vigu. See aga räägib tõsiselt halvast olukorrast meie teoreetilisel rindel.

See asjaolu, et raamat ei tekitanud mõnevõrra suuremaid proteste, et oli vajalik Keskkomitee ja seltsimees Stalini isiklik vahelesegamine, et avastada raamatu puudused, tähendab, et filosoofilisel rindel puudub hoogne bolševistlik kriitika ja eneskriitika. Loovate diskussioonide, kriitika ja eneskriitika puudumine ei saanud jääda kahjulikult kajastumata teadusliku filosoofilise töö olukorras. On teada, et filosoofiline toodang on täiesti mitteküllaldane koguselt ja nõrk kvaliteedilt. Monograafiad ja artiklid filosoofia alal on haruldane nähtus.

Siin on palju räägitud filosoofia-ajakirja vajadusest. On olemas teatud kahtlus säärase ajakirja loomise vajaduses. Veel pole meelet läinud ajakirja „Pod Znamenem Marksizma“ kurvad kogemused. Mulle näib, et algupäraste monograafiade ja artiklite praegused avaldamisvõimalused on täiesti mitteküllaldaselt ära kasutatud.

Sm. Svetlov ütles siin, et „Bolševiku“ auditoorium ei sobi päriselt spetsiaalse iseloomuga teoreetiliste tööde jaoks. Ma arvan, et see on täiesti ebaõige ja tuleneb meie auditooriumi ja tema nõuete kõrge taseme ilmest alahindamisest. Mulle näib, et niisugused arvamused

tulevad selle mittemõistmisest, et meie filosoofia ei ole hoopiski väikese professionaalsete filosoofide salga omandus, vaid on kogu meie nõukogude intelligentsi omandus. Ei olnud hoopiski midagi halba eesrindlike vene mahukate ajakirjade traditsioonis revolutsioonieelsel ajal, mis kõrvuti kirjandus- ja kunstiteostega avaldasid samuti teaduslikke, sealhulgas ka filosoofilisi töid. Meie ajakiri „Bolševik“ kujutab endast kõigi tingimuste juures hoopis suuremat auditoriumi kui ükski filosoofia-ajakiri ja sulgeda meie filosoofide loov töö filosoofia eriajakirja näib mulle meie filosoofilise töö baasi kitsendamise ähvardusena. Palun mind mitte mõista kui ajakirja vastast, kuid mulle näib, et filosoofiliste tööde nappus meie mahukais ajakirjades ja „Bolševikus“ räägib sellest, et tuleks alata ennekõike sellest puudusest ülesaamisega meie mahukate ajakirjade ja „Bolševiku“ kaudu, kus, eriti mahukais ajakirjades, aeg-ajalt ikkagi ka nüüd ilmub filosoofilise iseloomuga artikleid, mis pakuvad teaduslikku ja ühiskondlikku huvi.

Kesine on samuti meie juhtiva filosoofilise asutise — Teaduste Akadeemia Filosoofia Instituudi — kateedrite jne. temaatika.

Filosoofia Instituut pakub minu arvates võrdlemisi lootusetut pilti; ta ei ühenda perifeeria töötajaid, pole nendega seotud ega ole seetõttu tõeliselt üleliidulise iseloomuga asutiseks. Provintsi filosoofid on jäetud enese hoolde, kuid nad kujutavad endist, nagu näete, suurt jõudu, mis kahjuks on jäetud kasutamata. Filosoofiliste tööde temaatika, sealhulgas ka tööd teaduslike kraadide taotlemiseks, on pööratud minevikku, rahuliku ja vähem vastutust nõudva ajaloolise teema poole, noh ütleme näiteks: „Kopernikuse väärdõpetus minevikus ja tänapäeval“. (*Elevus saalis.*) See viib skolastika teatud taassünnile. Sellelt vaatekohalt paistab imelikuna siin aset leidnud vaidlus Hegeli üle. Selle vaidluse osalised murravad sisse lahtisest uksest. Hegeli küsimus on ammu otsustatud. Seda uuesti üles tõsta pole mingit alust, mingeid uusi materjale peale juba läbiarutatud ja hinnatud materjalide pole siin esitatud. Vaidlus ise aga on kahetsemisväärselt skolastiline ja osutub sama vähe produktiivseks, kui omal ajal mõningates ringkondades kahe või kolme sõrme ristis ettelöömise õigsuse küsimuse selgitamine või säärase küsimuse selgitamine, kas võib jumal luua kivi,

mida ta ei suuda üles tõsta ja kas oli jumalaema neitsi. (Naer.) Aktuaalsete kaasaja probleemide kallal peaaegu ei töötata. Kõik see kokkuvõetuna ähvardab suurte ohtudega, hoopis suurematega, kui te seda kujutlete. Kõige suurem oht seisab selles, et teatud osa teist on juba harjunud nende puudustega.

Filosoofilises töös ei tundu ei võitlusvaimu ega bolševistlikku tempot. Selles valguses mõned õpiku ekslikud seisukohad hüüdleavad vastamisi mahajäämise faktidega kogu ülejäänud filosoofilisel rindel ja niiviisi kujutavad endast mitte üksikut juhuslikku tegurit, vaid tervikulist nähtust. Siin tarvitatakse sageli väljendust „filosoofiline rinne“. Ent kus õigupoolest on see rinne? Filosoofiline rinne ei sarnane sugugi meie kujutlusega rindest. Kui kõneldakse filosoofilisest rindest, siis tekib otsekohe isenesest kujutus võitlevate filosoofide organiseeritud salgast, kes, olles täiuslikult relvastatud marksistliku teooriaga, teostavad hoogsat pealetungi välismaise vaenliku ideoloogia vastu, kodanliku ideoloogia igandite vastu nõukogude inimeste teadvuses meie maa piirides, viivad meie teadust väsimatult edasi ja relvastavad sotsialistliku ühiskonna töötajaid teadvusega meie tee seaduspärasusest ning teaduslikult põhjendatud veendumusega meie ürituse lõplikus võidus.

Aga kas meie filosoofiline rinne sarnaneb tõelise rindedega? Ta meenutab pigem vaikset abajat või puhkelaagrit kuskil kauigel lahingutandrest. Lahinguväli ei ole veel sisse võetud, kokkupuudet vaenlasega enamikul juhtudel ei ole, luuret ei teostata, relvad roostetavad, sõdurid võitlevad omapead, komandörid aga kas on joovastunud minevikus saadud võitudest või vaidlevad, kas piisab jõudu pealetungiks, kas ei tule väljastpoolt abi nõutada, või teemal, kuipalju võib teadvus olemisest maha jääda, et mitte näida liiga mahajäänuna. (Naer.)

Samal ajal aga meie partei vajab äärmiselt tõusu filosoofilise töö alal. Neid kiireid muudatusi, mis iga päev toob meie sotsialistlikku olemisse, ei üldistata meie filosoofide poolt, ei valgustata marksistliku dialektika vaatekohalt. Seega raskenevad tingimused meie filosoofiateaduse edasiarenemiseks ja olukord kujuneb sääraselt, et filosoofilise mõtte arenemine toimub suurel määral meie elukutselistest filosoofidest mööda minnes. See on täiesti lubamatu.

Muidugi, mahajäämise põhjus filosoofilisel rindel ei ole seotud mingite objektiivsete tingimustega. Objektiivsed tingimused on nagu ei iialgi varem soodsad, materjal, mis ootab teaduslikku analüüsi ja üldistust on lõp-matu. Mahajäämise põhjusi filosoofilisel rindel tuleb otsida subjektiivse valdkonnast. Need põhjused on põhiliselt samad, mis avastas Keskkomitee, analüüsides mahajäämist ideoloogilise rinde teistes lõikudes.

Nagu te mäletate, olid Keskkomitee tuntud otsused ideoloogiliste küsimuste kohta suunatud ideelageduse ja apoliitilisuse vastu kirjanduses ja kunstis, kaasaegsest temaatikast irdumise ja mineviku valdkonda taandumise vastu, välismaisuse kummardamise vastu, võitleva bolševistliku parteilisuse eest kirjanduses ja kunstis. On teada, et paljud meie ideoloogilise rinde töötajate salgad on teinud juba vastavad järeldused Keskkomitee otsustest ja saavutanud sellel teel tunduvat edu.

Kuid filosoofid on siin maha jäänud. Nähtavasti ei märka nad printsiibituse ja ideetuse fakte filosoofilises töös, kaasaegse temaatika halvustamise fakte, orjameelsuse ja lõmitamise fakte kodanliku filosoofia ees. Nad arvavad nähtavasti, et pööre ideoloogilisel rindel neid ei puuduta. Nüüd on kõigile nähtav, et see pööre on vajalik.

Selles, et filosoofiline rinne ei sammu mitte ideoloogilise töö esiridades, langeb suur osa süüst ka sm. Aleksandrovile. Kahjuks ei oma ta võimet terava kriitikaga avastada puudusi töös. Ta hindab ilmselt oma jõudu üle, toetumata filosoofide laialdase kollektiivi kogemustele ja teadmistele. Veel enam, ta toetub liigselt oma töös lähimate kaastöölise ja talendi austajate kitsale ringkonnale. (Hüüded: „Õigel“ Kiiduavaldused.) Filosoofiline tegevus osutus kuidagi väikese filosoofide grupi monopoliks ja suur osa filosoofe, eriti provintsist, pole värvatud juhtivale tööle.

Nii osutusid õiged vastastikused vahekorrad filosoofide hulgas rikutuiks.

Nüüd on kõikidele nähtav, et säärase tööde loomine nagu filosoofia ajaloo õpik, pole jõukohane ühele inimesele ja et sm. Aleksandrov oleks pidanud otse töö algusest peale värbama laia autoriteringi — dialektilisi materialiste, ajaloolisi materialiste, ajaloolasi, loodusteadlasi ja majandusteadlasi. Sm. Aleksandrov valis õpiku koos-

tamiseks ebaõige tee, toetumata teadvate inimeste laialdasele ringile. Tarvis on see viga parandada. Muidugi on filosoofilised teadmised meil nõukogude laialdase kollektiivi omandiks. Suure autoriteringi värbamismeetodit õpiku koostamiseks rakendatakse praegu täielikult poliitilise ökonomia õpiku toimetamisel, mis peab valmis saama lähimal ajal ja mille toimetamistöle on värvatud mitte ainult majandusteadlased, vaid ka ajaloolaste ja filosoofide laialdased ringid. Säärane loomisviis on kõige kindlam. Temas peitub ka teine idee — ühendada mitmesuguste ideoloogiliste töötajate salkade pingutused, kes praegu on mitteküllaldaselt omavahel seotud, suurte ülesannete lahendamiseks, millel on üldine teaduslik tähtsus, selleks, et säärasel viisil organiseerida vastastikust mõjutust mitmesuguste ideoloogia harude töötajate vahel, et liikuda edasi mitte uisapäisa, lüüa mitte harali sõrmedega, vaid organiseeritult ja koondunult ning järelikult suurima edutagatisega.

Ent milles ikkagi on rea juhtivate filosoofia rinde töötajate subjektiivsete vigade juured? Miks siin, diskussioonil, filosoofia vanema põlve esindajad tegid mõnedele noortele õiglase etteheite nende enneaegse raugastumise puhul, ründava tooni ja sõjakuse puuduse puhul? Vastus sellele küsimusele saab nähtavasti olla ainult üks: marksismi-leninismi aluste mitteküllaldane selgitamine ja kodanliku filosoofia mõju jäänuste olemasolu. See avaldub ka selles, et paljud meie töötajad ei mõista veel, et marksism-leninism on elav ning loov teadus, mis pidevalt areneb ja pidevalt rikastub sotsialistliku ülesehitustöö kogemuste ja kaasaegse loodusteaduse edusammude alusel. See meie õpetuse elava revolutsioonilise külje säärane alahindamine ei saa jätta põhjustamata filosoofia ja ta osa alandamist. Just sõjakuse ja võitlusvaimu puudumisest tuleb otsida mõningate meie filosoofide kartust jõudu proovida uute küsimuste kallal, kaasaegsete küsimuste kallal, ülesannete lahendamisel, mida iga päev asetab filosoofide ette praktika ja millele filosoofia on kohustatud andma vastuse. On aeg julgemini edasi viia nõukogude ühiskonna teooriat, nõukogude riigi teooriat, kaasaegse loodusteaduse teooriat, eetikat ja esteetikat. Tuleb lõpp teha ebabolševistlikule argusele. Lubada seisakut teooria arenemises — see tähendab meie filosoofia kuivaks muutmist, temalt kõige väärtuslikuma joone —

arenemisvõime — äravõtmist, tema muutmist surnud kui-
vaks dogmaks.

Küsimus bolševistlikust kriitikast ja enesekriitikast on meie filosoofidele mitte ainult praktiline, vaid ka sügavalt teoreetiline küsimus.

Kui arenemisprotsessi seesmiseks sisuks on, nagu õpetab meile dialektika, vastuolude võitlus vana ja uue vahel, sureva ja sündiva vahel, manduva ja areneva vahel, siis peab meie nõukogude filosoofia näitama, kuidas tegutseb see dialektika seadus sotsialistliku ühiskonna tingimuses ja milles on tema rakendamise omapära. Me teame, et klassidesse jagatud ühiskonnas tegutseb see seadus teisiti kui meie nõukogude ühiskonnas. Siin on laialdasem tegevusväli teaduslikuks uurimiseks ja seda tegevusvälja pole ükski meie filosoofidest harinud. Ja ometi on meie partei juba ammu leidnud ja seadnud sotsialismi teenistusse selle sotsialistliku ühiskonna vastuolude avastamise ja ületamise erilise vormi (aga need vastuolud on olemas ja filosoofid ei taha arguse pärast nendest kirjutada), selle vana ja uue vahelise võitluse, sureva ja sündiva vahelise võitluse erilise vormi meie nõukogude ühiskonnas, mida nimetatakse kriitikaks ja enesekriitikaks.

Meie nõukogude ühiskonnas, kus on likvideeritud antagonistlikud klassid, toimub võitlus vana ja uue vahel ja järelikult arenemine madalamalt kõrgemale mitte antagonistlike klasside ja kataklüsmide võitluse kujul, nagu see leiab aset kapitalismi juures, vaid kriitika ja enesekriitika kujul, mis on meie arenemise tõeliseks liikumapanevaks jõuks, võimsaks instrumendiks partei käes. See on kahtlemata uus liikumise viis, uus arenemise tüüp, uus dialektiline seaduspärasus.

Marx ütles, et endised filosoofid ainult seletasid maailma, kuid tänapäeval seisab asi selles, et teda muuta. Me muutsime vana maailma ja ehitasime üles uue, kuid kahjuks meie filosoofid seletavad mitteküllaldaselt seda uut maailma ja võtavad ka mitteküllaldaselt osa tema muutmisest. Siin kuulsime me mõningaid katseid nii ütelda „teoreetiliselt“ seletada selle mahajäämise põhjusi. Siin räägiti näiteks sellest, et filosoofid on liialt peatunud kommentaatorlikul perioodil, mille tõttu nad ei siirdunud õigeaegselt monograafiliste uurimiste perioodi. See seletus näib muidugi väga õilsana, kuid ta on vähe veenev.

Muidugi peab filosoofi loov töö olema tänapäeval seatud peasihiks, kuid see ei tähenda, et kommentaatorlikku, õigem popularisaatorlikku tööd tuleb kokku tõmmata. Ka seda vajab meie rahvas.

Tuleb kiirustada, et kaotatud aega tasa teha. Ulesanded ei oota. Suures Isamaasõjas sotsialismi poolt saavutatud hiilgav võit, mis oli samuti marksismi hiilgavaks võiduks, on saanud kondiks imperialistide kurgus. Marksismivastase võitluse keskus on tänapäeval ümber paiknenud Ameerikasse ja Inglismaale. Kõik obskurantismi ja reaktsiooni jõud on tänapäeval seatud marksismivastase võitluse teenistusse. Uuesti on toodud päevavalgele ja võetud kodanliku filosoofia kui aatomi- ja dollaridemokraatia teenri relvastusse papimeelsuse ja usuliste eelarvamuste kulunud sõjariistad: Vatikan ja rassiteooria; jultunud natsionalism ja vananenud idealistlik filosoofia; müüdav kollane ajakirjandus ja demoraliseerunud kodanlik kunst. Kuid jõudu nähtavasti ei jätku. Marksismivastase „ideoloogilise“ võitluse lipu alla kutsutakse nüüd ka teised reservid. Tegevusse on rakendatud gangsterid, sutenöörid, spioonid ja kriminaalroimarid. Võtan huupi värske näite. Nagu hiljuti teatas „Izvestija“, ülistatakse ajakirjas „Temps Moderne“, mida toimetab eksistentsialist Sartre, nagu mõnda uut ilmutist, kriminaalromaanide kirjaniku Jean Genais' raamatut „Vargapoi si päevik“, mis algab sõnadega: „Äraandmine, varastamine ja homoseksualism — need on minu peamised teemad. Minu kiindumuse vahel äraandmise ja varguslugudesse ja minu armuseikluste vahel on orgaaniline side“. Autor nähtavasti tunneb oma ala. Selle Jean Genais' näidendeid lavastatakse suure kõmuga Pariisi lavadel, teda ennast aga kutsutakse tungivalt Ameerikasse. Säärane on kodanliku filosoofia „viimane sõna“.

On teada juba meie võidu kogemustest fašismi üle, millisesse ummikusse on viinud terved rahvad idealistlik filosoofia. Nüüd tõuseb ta meie ette oma uues ilgelt räpases olemuses, mis peegeldab kodanluse langemise kogu sügavust, alatust ja jälkust. Sutenöörid ja kriminaalroimarid filosoofias — see on tõepoolest hävingu ja laostumise piir. Kuid need jõud on veel elavad, nad on veel suutelised hulkade teadvust mürgitama.

Kaasaegne kodanlik teadus varustab paplust, fideismi uute argumentidega, mida on vaja halastamatult paljas-

tada. Võtta kas või inglise astronoomia. Eddingtoni õpetus maailma füüsilistest konstantidest, mis viib otsejoones Pythagorase arvude müstikasse ja tuletab matemaatilistest valemitest säärased maailma „olulised konstandid“ nagu apokalüptiline arv 666 jne. Mõistmata tunnetuse dialektilist käiku, absoluutse ja suhtelise tõe vahekorda, paljud Einsteini pooldajad, kandes universumi lõpliku, piiratud ala liikumise seaduste uurimise tulemused kogu lõpmatule universumile, jõuavad välja maailma lõplikkuse juurde, tema piiratuseni ajas ja ruumis, astronoom Milne on aga isegi „välja arvestanud“, et maailm on loodud 2 miljardit aastat tagasi. Nende inglise teadusmeeste suhtes on vahest rakendatavad nende suure kaasmaalase, filosoof Baconi sõnad selle kohta, et nad muudavad oma teaduse jõuetuse laimuks looduse vastu.

Võrdsel määral toovad kaasaegsete kodanlike aatomi-füüsikute kantiaanlikud väänamised neid järeldestele elektroni „tahtevabadusest“, püüdeile näidata mateeriat kui ainult teatud lainete kogumit, ja muule jampsile.

Siin on tohutu tegevusväli meie filosoofidele, kes peavad analüüsima ja üldistama kaasaegse loodusteaduse tagajärgi, pidades meeles Engelsi juhust, et materialismil „tuleb võtta uus välimus iga uue suure avastusega, mis moodustab epohhi loodusteaduses“ (*F. Engels, Ludwig Feuerbach, K. Marx ja F. Engels, Teosed, XIV kd., lk. 647*).

Kes, kui mitte meie — võitnud marksismi maa ja selle filosoofid, peavad seisma võitluse eesotsas kõlvatu ja ilge kodanliku ideoloogia vastu, kes, kui mitte meie, peavad andma sellele purustavaid hoopel!

Sõja tuhand on üles kasvanud uue demokraatia riigid ja koloniaalrahvaste rahvuslik vabadusliikumine. Sotsialism on tõusnud rahvaste elu päevakorda. Kes, kui mitte meie — võitnud sotsialismi maa ja selle filosoofid, peavad abistama meie rajataguseid sõpru ja vendi valgustada oma võitlust uue ühiskonna eest teadusliku sotsialistliku teadvuse valgusega, kes, kui mitte meie, peavad neid valgustama ja relvastama marksismi ideeliste relvadega!

Meie maal toimub sotsialistliku majanduse ja kultuuri võimas õitseng. Rahvahulkade sotsialistliku teadvuse pidev kasv esitab üha rohkem ja rohkem nõudmisi meie ideoloogilise töö vastu. On käimas hoogne pealetung kapitalismi iganditele inimeste teadvuses. Kes, kui

mitte meie filosoofid, peavad seisma ideoloogilise rinde töötajate eesotsas, rakendama täiel määral marksistlikku tunnetusteooriat sotsialistliku ülesehitustöö tohutute kogemuste üldistamisel ja sotsialismi uute ülesannete lahendamisel!

Nende suurte ülesannete palge ees võiks küsida: kas suudavad meie filosoofid võtta oma õlgadele uusi ülesandeid, kas on püssirohtu filosoofilistes püssirohusarvedes, kas pole nõrgenenud filosoofiline jõud? Kas suudavad meie teaduslikud filosoofilised kaadrid oma sisemiste jõududega võita oma arenemise puudusi ja korraldada uut moodi ümber oma töö? Selles küsimuses ei saa olla kaht arvamust. Filosoofiline diskussioon on näidanud, et need jõud on olemas, et need jõud pole väikesed, et need jõud suudavad avastada oma vigu, et nendest üle saada. On tarvis ainult rohkem usku oma jõusse, rohkem selle jõu proovimist aktiivsetes võitlustes, aktuaalsete kaas-aegsete probleemide ülestõstmisel ja lahendamisel. Tuleb lõpp teha mittehoogsale tempole töös, raputada endalt raugastunud Aadam ja hakata töötama nii, nagu töötasid Marx, Engels ja Lenin, nagu töötab Stalin. (*Kiiduavaldu-*
sed.)

Seltsimehed, te mäletate, kuidas Engels omal ajal rõõmutses ja märkis kui tohutu tähtsusega poliitilist suursündmust marksistliku raamatu ilmumist kahes-kolmes tuhandes eksemplaris. Sellest meie mastaabis väikesest faktist järeldas Engels, et marksistlik filosoofia on ajanud sügavaid juuri töölisklassis. Mida aga öelda marksistliku filosoofia tungimisest meie rahva laiaadesse kihtidesse ja mis ütleksid Marx ja Engels, kui nad teada saaksid, et filosoofilised tööd levivad meie rahva hulgas kümnetes miljonites eksemplarides? See on marksismi tõeline triumf ja see on selle elav tõend, et Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini suur õpetus on meil saanud üldrahvalikuks õpetuseks, ja sellel vundamendil, millele pole võrdset maailmas, peab õitsele puhkema meie filosoofia. Väärige siis meie ajastut — Lenini-Stalini ajastut, meie rahva, võitjarahva ajastut! (*Tormilised, kauakestvad kiiduavaldused.*)

SISUKORD

- I. Sm. Aleksandrovi raamatu puudused 5
- II. Olukorrast mele filosoofilisel rindel 22
-

6/985.

Toimetaja V. Nigol.

Tehniline toimetaja M. Aardma.

Korrektorid S. Aron ja
M. Amon.

Ladumisele antud 27. VII 1952.
Trükkimisele antud 3. IX 1952.
Trükiarv 10 000. Paber 54:84,
 $\frac{1}{16}$. Trükipoognaid 2. Formaa-
dile 60×98 kohaldatud trüki-
poognaid 1,64. Arvutuspoog-
naid 1,60. Tellimise nr. 1279.
MB-16520. Trükikoda „Punane
Täht“, Tallinn, Pikk tn. 54/58.

На эстонском языке.

Hind 30 kop.

50.
30 kop.

A

75039

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01014111 9